

Rapport

Diarienummer
609-3808-13

Analys av landsbygden i Jämtlands län

Regional SWOT inför Landsbygdsprogrammet 2014–2020

Länsstyrelsen
Jämtlands län

Omslagsbild

Vårplöjning i Jämtland. Foto: Gunno Rask.

Utgiven av

Länsstyrelsen Jämtlands län
November 2013

Beställningsadress

Länsstyrelsen Jämtlands län
831 86 Östersund
Telefon 010-225 30 00

Ansvarig

Eva Engström

Foto

Tina Stafrén, Naturcentrum AB, Marie Birkl, Länsstyrelsen Jämtlands län –
Claes Ahlström, Ola Ljungqvist och Per Hedberg

Tryck

Länsstyrelsens tryckeri, Östersund 2013

Löpnummer

2013:18

Diarienummer

609-3808-13

Publikationen kan laddas ner från Länsstyrelsens webb
lansstyrelsen.se/jamtland

Innehållsförteckning

Inledning	5
Naturgivna förutsättningar.....	6
Växtsäsong	6
Rika marker för flora och fauna	6
Fjäll.....	6
Skog	7
Vatten	7
Mineraler.....	7
Länets prioriterade miljömål.....	7
Energiproduktion i länet.....	8
Vattenkraft – basen	8
Vindkraft.....	8
Solenergi.....	8
Bioenergi från jord och skog.....	8
Areella näringar viktiga på landsbygden	10
Jordbruk.....	10
Valldominerad produktion	10
Kontrastrik produktion	10
Gott om betesmark men minskat antal betesdjur	10
Betydelsefull för sysselsättningen	10
Utmaningar för kommande jordbrukare.....	11
Valldominerad växtföljd även i ett förändrat klimat.....	11
Animalieproduktion.....	11
Fäbodjordbruk	12
Häst.....	13
Skogsbruk.....	13
Rennäring	14
Vattenbruk.....	14
Förädling.....	14
Näringsliv	15
Branschstruktur	15
Mikroföretag dominerar.....	15
Besöksnäring	16
Träförädling	16
Fisketurism.....	17
Könsuppdelad arbetsmarknad	18
Innovation.....	20
Offentlig upphandling	20
Kompetensförsörjning	21
Utbildning.....	21
Kunskapscentra.....	21

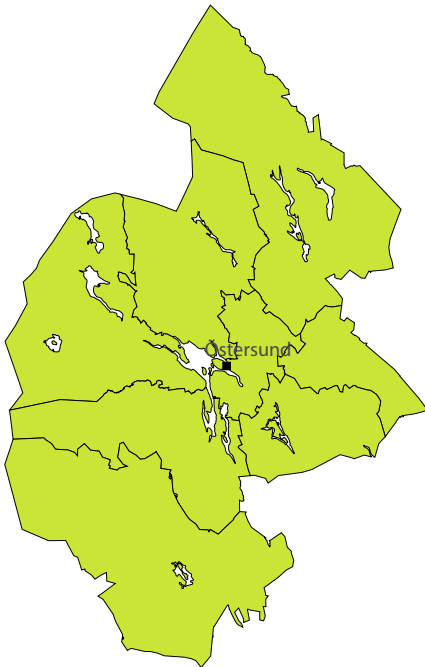
Lev och bo i Jämtlands län	22
Glest befolkat med spridd bebyggelsestruktur	22
Administrativt uppdelad i åtta kommuner	22
Tillgänglighet - infrastruktur	23
Bredband	23
Kollektivtrafik och transporter	24
Omfattande vägnät – samma längd som ekvatorn	24
Flygplats i varje landskap	24
Järnväg åt fler väderstreck	24
Befolkningen.....	25
Pendlingsmönster	25
Var är vi jämtar och härjedalingar födda?.....	27
Tillgänglighet – service och arbetsmarknad.....	28
Service.....	29
Dagligvaruhandel	29
Skola	29
Kooperativa lösningar	29
Delårsboende.....	30
Fritid.....	30
Jakt	30
Fiske.....	30
Idrott/ Kulturutbud/ Lokalt engagemang.....	31
Leader/CLLD	32
Sammanfattande SWOT	33

Inledning

Följande analys av Jämtlands län och då framförallt landsbygden i Jämtlands län bygger på sammanställningar av statistik från SCB och SJV, bedömningar gjorda i andra regionala program som länets RUS och utredningar och beskrivningar av länet inom olika sakområden.

Tillsammans med en grupp aktörer i länet har en SWOT gjorts. Denna grupp kommer till vissa delar att kunna ingå i det framtida partnerskapet för det regionala genomförandet av Landsbygdsprogrammet.

Det material som levererats från SCB har vissa brister och våra sammanställningar kommer att revideras framöver av den anledningen. Denna sammanställning ska därför ses som en preliminär analys tills vidare.

Jämtlands län har en stad, Östersund. Denna stad ligger centralt i länet. Den är mer än tio gånger större än nästa tätort i storlek. Ingen av de övriga tätorterna når 4 000 invånare. Östersund får därför en speciell funktionell roll i länet som inget kommuncentra har närhet till.

När vi definierat landsbygden har vi därför i våra sammanställningar där statistik delats mellan tätort och landsbygd, definierat länets landsbygdsbefolkning som befolkningen utanför Östersunds tätort och inberäknat kommunernas kommuncentra (tätorter 1 000–4 000 invånare i landsbygden).

I andra sammanhang är statistiken uppdelad på våra åtta kommuner.

Följande beskrivning av Jämtlands län i allmänhet och landsbygden i synnerhet är indelad i fyra avsnitt:

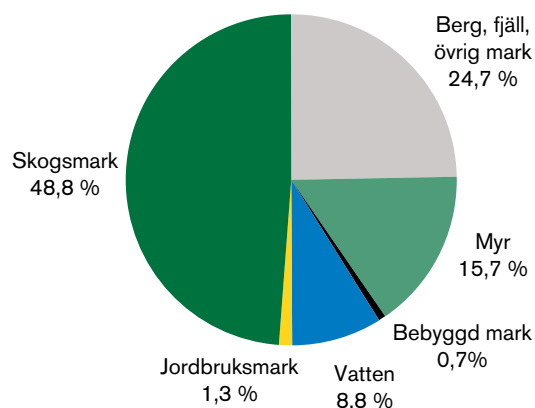
- » Länets naturgivna förutsättningar
- » Energiproduktion från länet
- » Näringsliv i länet
- » Leva och bo i Jämtlands län.

Som avslutning återfinns en sammanfattande SWOT av landsbygden med styrkor och svagheter, möjligheter och hot.

Naturgivna förutsättningar

Länet har ett varierat landskap, rik på naturresurser och som är mycket vackert att bo och leva i. Länet omfattar landskapen Härjedalen och Jämtland samt mindre delar av Ångermanland och Hälsingland.

Länets landareal omfattar drygt 50 000 km². Knappt 65 procent är skogsmark och myrmark, 25 procent är fjäll och 9 procent är vatten. Jordbruksmarken är drygt 1 procent av länets areal.

Odlingsmarken här är till största delen på 300–400 meter över havet. Ingen annanstans i landet finns ett så aktivt jordbruk i inlandet, med god produktion, så nära fjällkedjan.

Delar av länets jordbruksmark är mycket bördig. Kring Storsjön är den dominerande jordarten moränlättilera, som är mycket odlingsvärd. Den relativt höga lerhalten gör att utlakningsrisken är relativt liten och att jordarna inte är särskilt torrkänsliga. Jordarna kring Storsjön är dessutom kalkrika och har därför högt pH. Utanför kambrosilurområdet är åkerjordarna i regel sorterade och lättare. På sina håll är stenförekomsten i marken stor. I länet finns också en del mulljordar.

Växtsäsong

Årstiderna är mycket växlande och ljuset pendlar mellan kontrasterna midnattssol och vintermörker. I länets centrala delar är vegetationsperiodens längd¹ 148 dagar, vilket är ungefär detsamma som längs norrlandskusten. Normalt är antalet soltimmar på samma plats 228 i juli och 187 i augusti. Jämtlands län är generellt rikt på nederbörd. Lokalt och enstaka år kan torka dock förekomma.

Rika marker för flora och fauna

Länet har också en rik flora, tack vare den kalkrika jorden, främst kring Storsjön. Bland annat kan många orkidéer skådas här, som till exempel guckusko, brunkulla och norna. Länets vidsträckta skogar är inte bara en grundförutsättning för den omfattande skogsnäringen men är också livsrum för många vilda djur liksom svamp och bär. Därför skapar också skogen goda förutsättningar för friluftsliv.

Fjäll

Jämtlands län är rik på frisk luft, rent vatten och vidsträckta fjäll, myrar och skogar. Ibland kallas länet för "Europas lungor". Fjällen ger förutom sin skönhet goda förutsättningar för bland annat renskötsel och friluftsturism.

¹ Antal dagar med över 5 grader i dygnsmedeltemperatur.

Skog

Mer än hälften av Jämtlands läns landareal är täckt av skog. De dominerande trädslagen är tall, gran, björk och contorta. 45 procent av skogsmarken i länet ägs av aktiebolag, privata skogsägare äger 43 procent och övriga skogsägare 12 procent. Av Jämtlands cirka 14 400 privata skogsägare är närmare 40 procent kvinnor. 1/3 av brukningsenheterna ägs av utbor och en omfattande del av skogsägarna har sin huvudinkomst utanför de areella näringarna.²

Skogen har stor potential för varierad produktion av skogsråvara. Dessutom är skogen en viktig resurs för människans rekreation och välbefinnande. Många av länets skogsägare värnar om och utvecklar både produktiv skog, biologisk mångfald och kulturmiljön i skogen. Några av skogsbrukets problem är brist på kunskap om varierad skogsråvaruproduktion och passivt ägande av allt äldre markägare. Ungefär en tredjedel av Sveriges skogsägare är över 65 år. Skogsbruket kritiserar också för bristfällig naturvårdshänsyn och att storskalig skogsindustri är dominerande. Det finns inte samma vardagliga koppling till skogen som tidigare och kunskapsnivån hos skogsägarna om skog och skogsbruk är mycket varierande.

Vatten

I vårt län finns 17 000 sjöar med en yta av 4 500 km² och 280 mil älvar och åar. Våra sjöar utgör också i många fall dricksvattentäkter. Vatten är därmed en av länets stora naturresurser. Samtliga länets älvar är reglerade och en stor del av landets vattenkraft produceras här. Sju av länets kommuner berörs av regleringar och vattenregleringsföretagen betalar årligen ut 32 miljoner kronor i så kallade bygdeavgiftsmedel³ som kompensation för detta. Bygdeavgiftsmedel är en viktig del i finansiering av olika utvecklingsprojekt på landsbygden.

Mineraler

Länet är rikt på sten och mineral. Fyndigheter av täljsten, kalksten, skiffer, kvartsit, granit, glimmer, krom och kvarts har genom åren brutits i länet. Varumärken inom stenindustrin som Handöl, Gusta och Offerdalsskiffer kommer från länet. I Jämtlands län finns även betydande fyndigheter av uranhaltigt berg. I dag provborrar flera bolag efter uran i länet och intresset för brytning är stort, men även motståndet.

Länets prioriterade miljömål

I länet jobbar vi med prioriterade miljömål. Ett av de prioriteringarna är miljömålet Ett rikt odlingslandskap. Här lyfts frågan om vikten av ett lönsamt jordbruk för att kunna uppnå miljömålet. Vi har i dag ett stort problem med nedläggning av lantbruk, minskat antal betesdjur med igenväxning av jordbruksmark som följd.

² Uppgift från Skogsstyrelsen.

³ Uppgift från Länsstyrelsen Jämtlands län.

Energiproduktion i länet

Jämtlands län är en nettoexportör av förnyelsebar energi och länet har potential att bidra till en klimatanpassad omställning av energisystemet i resten av landet och internationellt, genom att öka vår nettoexport av energi från förnybara energikällor. Det handlar om fortsatt produktion av vattenkraft, ökad produktion av vindkraft och bioenergi från skog och jordbruk, samt i mindre skala produktion av solenergi.

Vattenkraft – basen

I Jämtlands län produceras årligen drygt 13 TWh vattenkraftsbaserad el vilket är omkring en femtedel av Sveriges totala vattenkraftsproduktion. Länet har ett regionalt miljömål att inte bygga ut vattenkraft i orörda vattendrag.

Vindkraft

Om de kommunala översiktsplanerna för vindkraft utnyttjades till fullo skulle det kunna innebära en produktion motsvarande 8-9 TWh per år, vilket motsvarar knappt hälften av regeringens planeringsram 20 TWh per år totalt i Sverige.

Utbyggnaden av vindkraft är dock beroende av många faktorer, till exempel elpriser, elnätets kapacitet, överklaganden etcetera.

Vindkraftverken kan också påverka landskapet och därmed andra näringar i länet, som till exempel renskötsel och turism. 2012 fanns 112 vindkraftverk i produktion och de levererade tillsammans 534 GWh producerad el.⁴

Elproduktion av vattenkraft MWh per kommun, 2011	
Kommun/Region	Vattenkraft
Berg	738 441
Bräcke	1 536
Härjedalen	1 937 700
Krokom	1 406 867
Ragunda	6 221 309
Strömsund	1 912 168
Åre	1 071 212
Östersund	67 291
Jämtlands län	13 356 524
Riket	66 468 308

Ur regionfakta 2013

Tillstånd finns för 300 vindkraftverk på olika platser i länet där byggnation inte har påbörjats än och ytterligare 500 verk finns med i olika planeringsstadier.

Solenergi

Solenergi kan omvandlas till såväl värme- som elproduktion för husbehov och försäljning av överproduktion på elnätet. Under senaste året har antal installerade anläggningar för elproduktion ökat. Troligen kommer den trenden att fortsätta.⁵

Bioenergi från jord och skog

Länet har stora resurser i form av skogar och skogsbruket är en mycket betydelsefull näring för länet. Skogsråvaran i Sverige ska både täcka industrins behov av timmer- och massaved samt stora delar av energiomställningens bioenergibehov.

⁴ Vindkraftstatistik (ES2013:1) för år 2012 från Energimyndigheten.

⁵ Siffror från projektet "Bli din egen elproducent" (Regionförbundet 2013)

Försök till framställning av fordonsbränsle sker i dag på flera håll i Sverige och en aktuell möjlighet även i länet. Samtidigt ska skog bevaras för att bland annat skydda den biologiska mångfalden och som kolsänka för att de växande träden binder in koldioxid från atmosfären.

Jordbruket kan också komma att bli en viktig leverantör av energi från biogas som kan produceras av gödsel, odlingsrester och grödor på odlingsmarker som i dag inte nyttjas. I länet pågår initiativ både för att producera värme, el och fordonsbränsle.⁶

Andra viktiga råvaror för biogasproduktion är avfall från slakterier och livsmedelsindustri, hushållens komposterbara avfall samt slam från reningsverken. Flera anläggningar är i dag i produktion i länet.

I delar av länet utvinns torv för energiproduktion. Torv är numera definierat som långsamt förnyelsebar energi.⁷

Energiskog och energi grödor på jordbruksmark förekommer men har marginell betydelse i dag.

Hårkan, Näsforsen. Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län/Per Hedberg

6 Biogasanläggningar på gårdsnivå samt nyligen givet miljötillstånd för produktion av biogasbränsle i Hammerdal.

7 SOU 2002:100 Uthållig användning av torv.

Areella näringar viktiga på landsbygden

Jordbruk

Valldominerad produktion

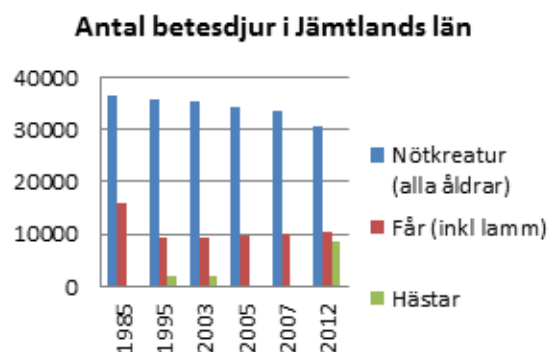
De goda förutsättningarna för vall gör att mjölk och köttproduktion är naturliga produktionsinriktningar företrädesvis av nöt, får och getter. Vi har kalla vintrar och mindre skadegörare därför. Det ger också förutsättningar för ekologisk produktion och långsiktigt hållbart jordbruk. Jordbruk med stöd för ekologisk produktion sker på 340 gårdar. Hälften av jordbruksföretagen har djur. Andelen husdjurföretag större än riksgenomsnittet. Vi har långt till haven och växtnäringsläckage till havet är minimalt. Av tradition är våra jordbruk kombinationsföretag med skog, entreprenad eller annat.

Kontrastrik produktion

Det är ett kontrastrikt län. Vi har stor andel småbruk, mer än riksgenomsnittet men samtidigt många stora och rationella enheter. Vi tillhör de län som har flest andel gårdar med mjölkrobotar, samtidigt som vi har flest andel av gårdar som också driver traditionell fäbodrift. Vår geografi gör att det finns en geografisk gräns hur stor jordbruken kan bli innan transporter inom gården inte längre är försvarbar. Mer än hälften av den brukade arealen är arrenderad mark.

Gott om betesmark men minskat antal betesdjur

För att vara ett norrlandslän har vi förhållandevis mycket betesmarker, 1/4 av jordbruksmarken är betesmark och 3/4 är åkermark. Det är en orsak till att vi har höga kultur- och naturvärden i odlingslandskapet. Antalet betesdjur har under många tiotals år minskat mycket och minskar fortfarande vilket är ett stort problem för den biologiska mångfalden.

Betydelsefull för sysselsättningen

Jordbruket är betydelsefullt för sysselsättningen i länet, och är i sysselsättningssynpunkt lika viktig för länet som jordbruket i Skåne är för Skånes län. 55 procent av lantbrukarna är över 50 år. Andelen kvinnor med arbete inom jordbruket är 20 procent. Eftersom många av våra jordbruk är familjeföretag där familjemedlemmar kan arbeta deltid i jordbruket och kan dessutom ha någon annan anställning utanför gården är det inte säkert att alla kvinnor som faktiskt arbetar på jordbruken finns med i statistiken. Många företag står inför generationsskiften.

Utmaningar för kommande jordbrukare

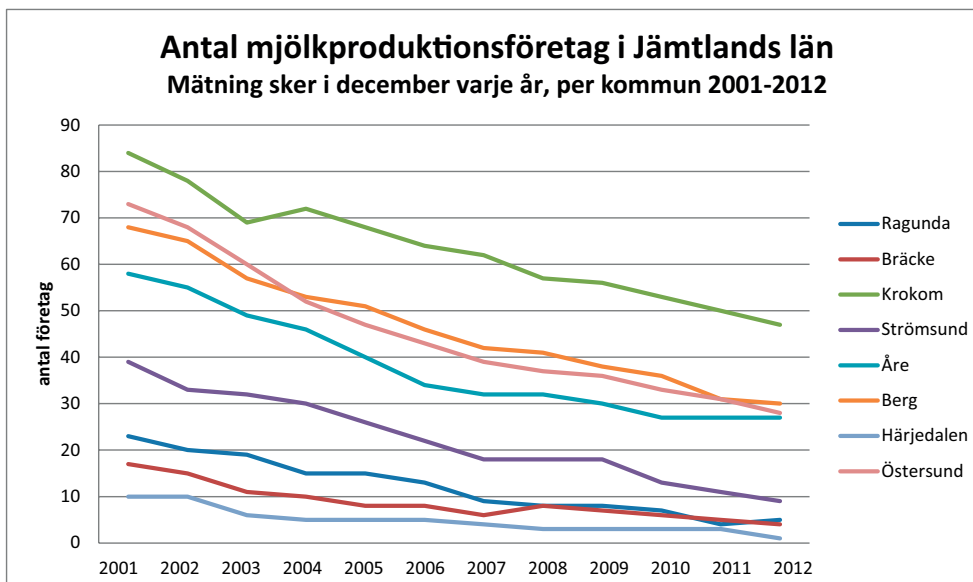
Som ingen annan företagsgrupp är lantbrukarna beroende av den förda jordbrukspolitiken och får arbeta under förutsättningar man själv inte kan påverka. Samtidigt som näringen är reglerad är den också utsatt för fri konkurrens och världsmarknad såväl på inkomstsidan som på utgiftssidan. Hur konsumenter handlar är än viktigare i dag. Planeringssituationen är helt förändrad för lantbrukarna. Förutsättningarna är inte stabila och tidshorizonten för förändringar oerhört kort. Framtidens lantbrukare måste attraheras av de varierande förutsättningarna och vara öppna för nya kompletterande verksamheter

Valldominerad växtföljd även i ett förändrat klimat

I vårt län odlas vall på cirka 85 procent av arealen. På resterande areal odlas framförallt foder spannmål, potatis, grönsaker och bär. I ett förändrat klimat kommer det att bli både varmare och blötare. Det kan bli möjlighet att odla fler grödor men basen i odlingen kommer ändå att förbli vall och kanske en högre självförsörjningsgrad av kraftfoder/spannmål. Jordbruk behöver även i andra klimatförhållanden odla i växtföljder och där kommer mjölk och köttproduktionen av biologiska anledningar vara de stora inriktningarna.

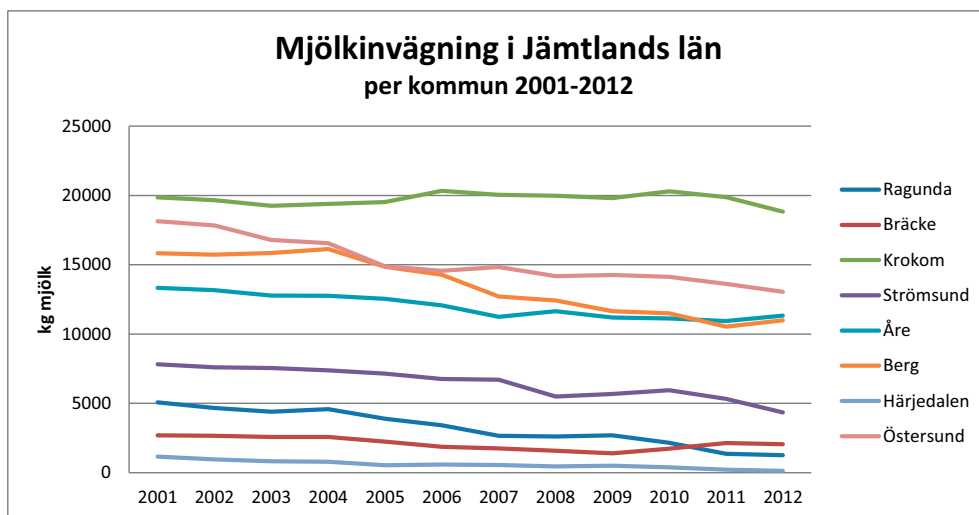
Animalieproduktion

Tack vare de goda förutsättningarna för vallodling i länet är animalieproduktionen mycket viktig och omfattande. Traditionellt och extra stimulerat av jordbrukspolitik genom åren har mjölk- och köttproduktion varit. Även i dag är det de viktigaste produktionsgrenarna i Jämtländskt jordbruk som genererar mycket mer än bara de produkter de producerar.

Mjölkproduktion är den produktionsgren som är mest arbetsintensiv och har möjlighet att ge arbete till fler än familjen. Det är också den produktionsform som har störst omsättning på produktionen, då både mjölk och kött blir resultatet.

Produktionsinriktningarna har dock under längre tid utsatts för hård konkurrens och stora omstruktureringar inom förädlingsleden som i vissa fall även gett differentierade priser, vilket gjort framtiden osäker för många företagare. Det sker just nu en alarmerande nedläggning av fram för allt mjölkproduktionsföretag. De sista 10 åren har antalet mjölkföretag i länet mer än halverats från 344 till 151. Minskningen fortsätter under 2013.

Mjölkinvägningen har inte samma dramatiska minskning men minskar ändå mycket. De senaste åren har invägningen gått från 82 256 till 61 958 kilo mjölk som invägs i länet. Det är en minskning med 25 procent.⁸

Även köttproduktionen lever under hård press. Avstånd och konkurrenssituationen på slaktsidan gör att nettointäkterna krymper. Köttproduktion i länet är till största delen produktion av nötkött och lammkött. I länet har vi 235 nötköttsproducenter med tillsammans drygt 4000 kor för uppfödning av kalvar. Även mjölkproduktionen som har ungefär dubbel så många kor bidrar till nötkött via kalvuppfödning. Dessutom har vi knappt 200 fårbesättningar med drygt 5 500 tackor som får knappt 5 000 lamm. Ungefär hälften av tackorna går på besättningar med mer än 50 tackor. Den vanligaste storleken därefter är 10–24 tackor. Utöver detta har vi i länet ett fåtal grisproducenter och äggproducenter.

Fäbodjordbruk

En unik mjölkproduktionsform som fortfarande lever i vårt län är traditionellt fäbodjordbruk. Fäbodjordbruket är mindre gårdar med begränsad mark i anslutning till gården. Denna mark krävs i första hand för produktion av vinterfoder. Därför nyttjas utmarker för sommar foder, där djuren betar under somrarna. Markerna ligger ofta långt från gården och därför har byggnader för mjölkning och bostäder till djurskötare byggts i anslutning till en gräsbevuxen yta i skogen.

Det är dessa fäbodar som gett namnet för fäbodbruk. Som jordbruk betraktat är orsaken till upplägget att ge möjlighet till mer foderproduktion på en lite gård och därmed fler mjölkkor. Traditionellt har butöser tagit reda på mjölken på fäbodarna och där förädlat mjölken till smör och ost och andra mjölkprodukter. Än i dag sker

⁸ LRF Mjök 2013.

denna förädling på några fåbodar i länet. Det är en tradition som håller en kulturell företeelse levande för kommande generationer. Fåbodbruk genererar även höga naturvärden då markerna hålls betade. Fåbodjordbruket har precis som övrig mjölkproduktion svåra lönsamhetsproblem. Eftersom det är små enheter som bygger på begränsade fodermarker på gården är storleksrationalisering ingen lösning för dessa företag. 2013 har vi knappt 90 fåbodbrukare som har djur som betar på beteslandet runt fåbodar. Av dessa har knappt 20 mjölkkor som mjölkas på vallen.

Variationen i landskapet attraktivt för besöksnäringen

Det varierade odlingslandskapet avbrutet av skog, sjöar myrar med en fond många gånger av fjällen gör landskapet attraktivt för besöksnäringen. Som ytterligare krydda förhöjer vårt jordbruk med förhållandevis mycket betesdjur landskapsbilden och det levande jordbruket och med verksamhet både ute i fält och på gården utgör ett bevis för att det bor och verkar människor i omgivningen. Utöver själva jordbruksproduktionen är därför jordbruket även viktigt för besöksnäringen.

Häst

Hästnäringen är en ökande näring de senaste åren. 2010 fanns i länet 8 400 hästar. Såväl avel som ridskoleverksamhet och tävlingshästverksamhet ökar.

Skogsbruk

Skogen är en dominerande resurs och skogsbruket en av de största, stabila basnäringarna i Jämtlands län, som är ett av Sveriges mest utpräglade skogslän. Här finns cirka 2,6 miljoner hektar produktiv skogsmark. Det motsvarar mer än hälften av länets landareal. Varierande förutsättningar för skoglig produktion, från fjällnära skog till den bördiga Storsjöbygden. Virkesförrådet i länet uppgår till cirka 300 miljoner m³ skog, vilket gör att vi är ett av de län som har mest skogsråvara. Totalt avverkas varje år mellan 6,5–7,0 miljoner m³ skog. Sett till tillväxten och med hänsyn tagen till miljöavsättningar, finns utrymme att hållbart öka uttaget av råvara med runt 0,5 miljoner m³ skog per år. En förutsättning är dock att vi kan öka gallringsandelen. Tillväxten i dag är cirka 9 miljoner m³ skog per år och skulle kunna öka med en förbättrad skogsvård och skogsskötsel. Verksamma åtgärder för ökad tillväxt är förbättrade föryngringar, förädlat plantmaterial, röjning, gödsling, dikesrensning, minskade älgbetesskador.

De förändringar vi ser i klimatet bedöms på längre sikt kunna ge 5–10 procent ökning av tillväxten. Samtidigt innebär klimatförändringarna ett hot mot skogen. Skadegörare gynnas, vattenbalansen påverkas, påfrestning från stormar ökar och milda vintrar ger problem vid brukande av skogen och transporter. I länet finns cirka 5 000 ha åkermark som inte brukas aktivt. Beroende på lokalisering och alternativt nyttjande skulle en del av den arealen kunna vara aktuell för beskogning eller skogsbränsleproduktion.

De långa transportavstånden gör länets vägnät ytterst betydelsefullt för såväl virkestransporter som friluftsturism. Det allmänna vägnätet behöver rustas upp för att klara transporterna, men också det enskilda vägnätet behöver underhållas och förbättras.

Rennäring

Renskötsel räknas i Sverige till de areella näringarna i likhet med jord- och skogsbruk. I Sverige uppskattas antalet samer till 20 000. Av dessa är cirka 4 000 renskötande samer varav cirka 500 bor i Jämtlands och Dalarnas län.

I Jämtlands län inklusive Idre nya sameby i Dalarna finns det 12 samebyar, 108 renskötsel företag och 43 000 renar.

Rennäringen och andra samiska näringar behandlas i Sametingets handlingsplan för Landsbygdsprogrammet

Vattenbruk

Odling av fisk för konsumtion är en växande näring i Jämtlands län. Här finns ett antal större fiskodlingar och ansökningar om utökad odlingsverksamhet inkommer löpande. Erfarenheterna av storskalig odling av fisk i sötvatten är dock begränsande och osäkerheten stor vad gäller miljökonsekvenser. Det finns därmed ett behov av utökad kunskapsuppbyggnad. I länet finns redan viss forsknings- och undersökningsverksamhet etablerad inom fiskodlingsområdet (Vattenbrukscentrum Norr med mera), här finns stora anläggningar i drift och ett stort intresse för näringen som helhet.

Lönsamheten inom vattenbruket bedöms vara tillfredsställande och det finns en stor investeringsvilja. Vattenbruksföretagare i länet har beviljats investeringsstöd från Fiskefonden till utveckling av anläggningar under innevarande programperiod.

Förädling

En förutsättning för primärproduktionen är att vidareförädlingen av råvarorna fungerar. Länet har en betydande produktion av mjölk och kött och är nettoexportör av förädlade produkter av mjölk. 2011 skedde en stor förändring inom mejeribranschen. I dag är två mejeriföreningar verksamma i länet; Arla och Norrmejerier. Ysteriet i Östersund, som numera drivs av Arla, fortsätter att producera i huvudsak hårdost och råvara till mjukost och messmörtillverkning för varumärket Fjällbrynt, som drivs av ett företag med produktion i anslutning till Arlas mejeri i Östersund. Konsumtionsmjölken framställs numera i Sundsvall. Utöver det finns i länet ett 30-tal gårdsmejerier där flertalet är en- eller fåmansföretag.

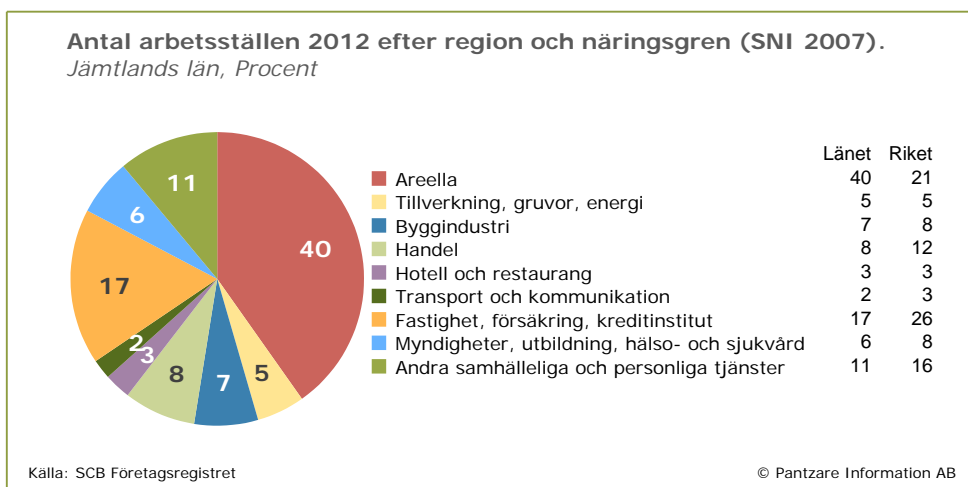
Slakten har varit ett problem i länet under flera års tid, men lantbrukare i länet har tagit initiativ till att starta ett slakteri i aktieföretagsform, Jämtlandsgården. Utöver detta slakteri finns det ett antal gårdsslakterier. Därtill finns ett antal mindre viltslaktanläggningar. Utöver dessa slakterier finns anläggningar utanför länet där en del av länet kreatur slaktas. Det finns några charkförädlare i länet.

I Jämtlands län har det sedan länge bedrivits ett arbete med småskalig hantverksmässig livsmedelsförädling. Bakgrunden är att traditionen med att förädla getmjölk till ost har överlevt och utvecklats i Jämtland och Härjedalen. Utifrån detta levande hantverk har annan hantverksmässig livsmedelsförädling utvecklats. De flesta är enmans- eller familjeföretag, i många fall med stark koppling till turismen i länet. Länsstyrelsen i Jämtland driver även ett nationellt centrum för småskaligt mathantverk, Eldrimner.

Näringsliv

Branschstruktur

Naturmässigt finns stora olikheter inom regionen från skogsland till vidsträckta fjäll. Även näringsmässigt finns betydande skillnader inom regionen, där skogslandet har en betydligt större andel stora företag och industrier än fjällvärlden som i huvudsak präglas av turism. Den platsbundna primärproduktion finns däremot över hela länet. Gemensamt för hela regionen är de långa avstånden till marknaderna för länets företag. Även de långa avstånden inom regionen kännetecknar Jämtlands län vilket innebär att även den lokala/regionala marknaden är liten.

Ur Regionfakta 2013

I länet så väl som i kommunerna är det hälso- och sjukvården som skapar den största sysselsättningen. Betydande är också jord och skog, handel och transport. Det finns skillnader mellan kommunerna. Det syns särskilt i kommuner med större fjällanläggningar och mycket turism. Där är personliga och kulturella tjänster betydligt större än i kommuner med mer industri och tillverkning

Mikroföretag dominerar

Ett typiskt företag beläget på landsbygden är ett mikroföretag⁹ med 1–9 personer sysselsatta. Sannolikheten är stor att det dessutom är ett soloföretag det vill säga ett företag utan anställda. Detta företag producerar troligtvis arbets- eller kunskapsintensiva tjänster. Om inte är det troligt att det är ett jord- eller skogsbruksföretag. Mikroföretag sysselsätter en större andel i landsbygder än vad de gör i tätorter i alla delar av landet.

Det är vanligare att ett företag på landsbygden är ett nystartat företag eller att det nyligen har övertagits av en ny företagare, jämfört med företag i tätorter. Sannolikt så är företagaren i de flesta fall en man. Exkluderas jord- och skogsbruket är skillnaderna små mellan landsbygd och tätort.

⁹ Mikroföretag är företag som sysselsätter färre än 10 personer och vars omsättning eller balansomsättning inte överstiger 2 miljoner euro per år.

I kommuner med sämre geografiska förutsättningar fungerar inte arbetsmarknaderna friktionsfritt och många människor startar så kallade levebrödsföretag om inget annat jobb går att få. Även om de många ny- och soloföretagarna i skogslänen inte har så hög sysselsättning, produktivitet eller ekonomisk tillväxt så kan de trots allt bidra till en positiv utveckling i ett längre perspektiv.

Besöksnäring

Jämtlands län är en ledande Europadestination inom naturbaserade upplevelser. 2012 hade länet drygt två miljoner gästnätter.¹⁰ Det betyder att Jämtlands län har flest besökare/capita följt av Dalarna och Gotland. Besöksnäringen uppfyller hållbarhetskriterier och är en växande basnäring som genererar många arbetstillfällen i kompletterande näringar. Kultur och kreativa näringar är drivkrafter för såväl individens som samhällets utveckling och är dessutom en viktig del i besöksnäringens tillväxt.

Landsbygdprogrammet har på olika sätt haft stor betydelse för att möjliggöra att utveckla småskaliga verksamheter med turistisk bas. Flera projekt med direkt syfte att stärka besöksnäringen har pågått och ett stort antal företag har investerat med stöd av programmet. Det är viktigt att dessa satsningar fortsätter under kommande programperiod då de utgör ett viktigt komplement till de stora investeringar som görs med andra medel. Det är de storskaliga satsningarna och de småskaliga som tillsammans skapar tillväxtpotentialer i länets besöksnäring.

Viktiga satsningar görs skapa året-runt-destinationer i fjällvärlden som därigenom blir mer ekonomiskt hållbara. Antalet gästnätter med utländska besökare sommartid har ökat under de senaste åren och uppgår för 2012 till 255 000 gästnätter (perioden jun–aug) och totalt antal är drygt 600 000.¹¹ Prognosen för 2013 visar på en liten minskning av sommarturister.

Träförädling

Virkesråvaran från de jämtländska skogarna vidareförädlas i dag vid ett fåtal större och ett antal mindre industrier i länet, men en mycket stor del av virkesråvaran exporteras ut ur länet. Sågverken dominerar skogsindustrin, men det finns också produktion av stolpar, spånskivor och förädlad trädbränsle. Behovet av skogsråvara i samhället ökar och skogen kommer att spela en central roll för förnyelsebar energiförsörjning.

Antalet anställda i länets skogsbruksföretag är över 900 personer och i träförädlingsföretag är det runt 1000 anställda. Till det kommer anställda i serviceföretag kopplade till skogsbruket. Antalet sysselsatta i branschen är dock betydligt högre då många verksamma i avverkningsarbete, skogsvård, virkestransporter och vägbyggnationer är egenföretagare. Stor andel av företagen är en- eller fåmansföretag. Det finns stora skillnader i skoglig kunskapsnivå hos de verksamma och rekrytering av utbildad personal är ett problem. Skogsbruket är tillsammans med jordbruket en av de branscher som drabbats av förhållandevis många svåra arbetsolyckor.

¹⁰ Tillväxtverkets rapport, Fakta om turism i Sverige 2012.

¹¹ Statistik från Tillväxtverket/SCB.

En tallstock ökar till exempel i värde från 100 procent, om den blir tallmassaved, till 5 788 procent om den förädlas till en furutrappa för inomhusbruk. För att öka värdet på länets trä behöver nischerna i träförädling utvecklas och samverka förbättras mellan specialsnickierier, småsågar och skogsägare. Dessutom behöver handelstjänster skapas för specialsortiment av skogråvara. Arkitekter, designers och byggnadsingenjörer behöver också uppmärksammas på träets möjligheter och potential.

Utvecklingen inom bioenergiområdet går framåt med stormsteg men det är långt kvar till fullt utnyttjande av resurserna. Framför allt har vi en lågt nyttjad resurs i form av grenar och toppar från skogen, så kallad GROT, men även stubbskörd är en metod som prövas. Möjligt uttag av GROT i Jämtland bedöms till cirka 400 000 ton torrsubstans per år vilket motsvarar 2 TWh. I dag tar vi ut cirka 55 000 ton.

Ett ökat uttag av biobränsle ställer nya krav på miljöhänsyn och vi får också ett ökat behov av kompensationsåtgärder.

Fisketurism

Fisketurismen är viktig utvecklingsfaktorn för fiskerinäringen i Norrlands inland. Jämtlands län har sedan långt tillbaka en stark ställning som ett av landets ledande turistfiskelän mätt i antal besökare. Flertalet företag/organisationer på landsbygden bedriver kommersiellt inriktad verksamhet baserad på fritidsfiske i Jämtlands län.

De utvecklingsåtgärder som skett med stöd av bland annat landsbygdsprogrammet och tidigare strukturfondsprogram har lett till att många nya småskaliga företag i form av fiskecamper, uthyrnings-, tillverknings- och guideföretag etablerats i hela länet. Under några år i mitten på 2000-talet sågs en markant ökning i antalet utländska turister som besökte länet för att fiska.

Turistfisket påverkas negativt av faktorer som höjda bensinpriser, klimatfaktorer, konkurrerande aktivitetsutbud etcetera. I fortsättningen kan även förutses en väsentligt ökad konkurrens om marknader och marknadsandelar till följd av att betydande turistfiskesåtgärder genomförs i andra län.

Jämtlands län är rik på frisk luft, rent vatten och vidsträckta fjäll, myrar och skogar. Ibland kallas länet för *Europas lungor*. Fjällen ger förutom sin skönhet goda förutsättningar för bland annat friluftsturism, fjällfiske och renskötsel.

Könsuppdelad arbetsmarknad

Arbetsmarknaden i länet är starkt könsuppdelad i de flesta branscher oavsett var man bor. Det finns påvisade samband mellan ekonomisk tillväxt och regioners förmåga att attrahera och sysselsätta kvinnor. Det har visat sig att det finns samband mellan var kvinnor väljer att leva och graden av uppnådd jämställdhet.

Dessutom finns ett samband mellan yrkesfrekvens och ökade födelsetal. Och att ökade födelsetal minskar flyttbenägenhet.

Att bryta könsuppdelning inom olika yrkesgrupper är en fördel även för arbetsgivaren, då det medför bredare rekryteringsunderlag, bestående av både kvinnor och män. Det innebär också att man ökar chansen till bra matchningar; "rätt kvinna på rätt plats". Det breddar arbetsmarknaden för både kvinnor och män, ökar trivseln och förbättrar karriärmöjligheterna.

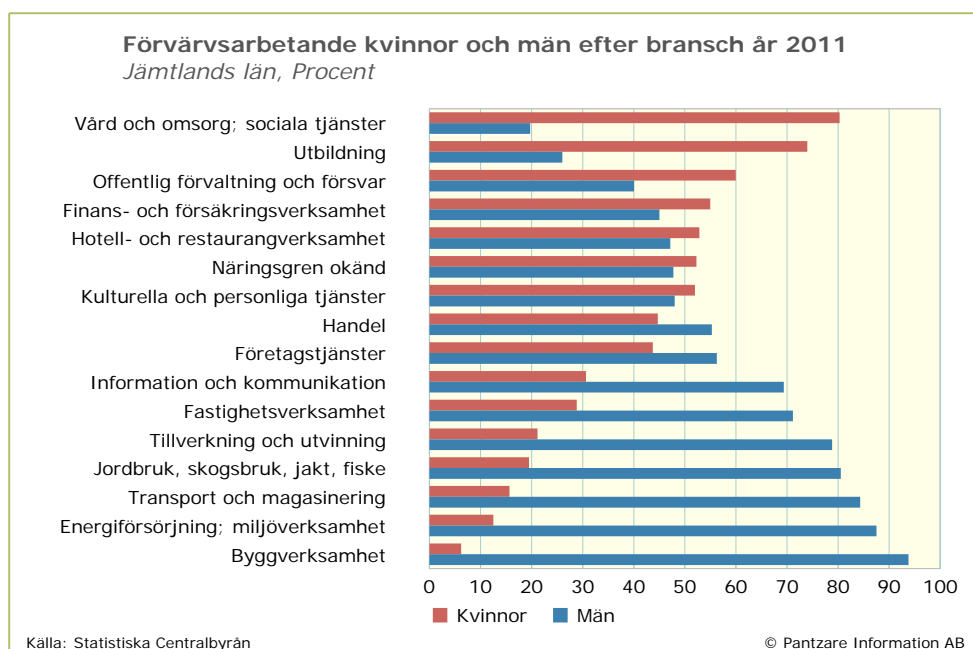

Diagram: Ur Regionfakta 2013 - Förvärvsarbetande kvinnor och män efter bransch år 2011

Avståndet till marknader, långa transporter och höga kostnader för persontransporter är tillväxthinder för företag i norra Sverige och de slår särskilt hårt mot kvinnors företagande och mot tjänsteföretag som har stora geografiska marknader i norra delarna av landet. Bristen på kapital vid start och utveckling av företaget upplevs som ett mycket större problem i norra Sveriges gles- och landsbygder än de som finns söderut. Lämplig arbetskraft är en annan brist.

En allt vanligare tillväxtfrämjande aktivitet bland företagare i gles- och landsbygden är att samarbeta istället för att anställa.¹²

Migration innebär ett inflöde av viktiga humanresurser och ökar förutsättningarna för näringslivsutveckling.¹³ Mångfald ger möjlighet. Därför är det en nyckelfråga

¹² Småföretagandets villkor i gles- och landsbygder, Huvudrapport maj 2006, Glesbygdsverket.

¹³ Texten hämtad från sammanfattningen av utredningen "Mångfald som möjlighet. Åtgärder för ökad integration på landsbygden" (SOU 2008:56).

att identifiera, åtgärda eller reducera hinder för att ta till vara de utrikes föddas kompetens, inte minst med tanke på den demografiska verklighet länet står inför. Inom en nära framtid kan stora delar av länet komma att präglas av brist på arbetskraft vilket är ett allvarligt hot, framför allt mot landsbygdens överlevnad.

Skillnaderna mellan andelen företagare i länet med utländsk bakgrund är inte stor, det finns dock en övervikt på antal inrikes födda män som driver näringsverksamhet.¹⁴

Andelen utrikes födda företagare inom de gröna näringarna och i landsbygdens övriga näringsliv mycket låg. Av 166 088 svenska företagare inom de gröna näringarna år 2006, var endast 2 267 (1,4 procent) utrikes födda.

Företagare och sysselsatta per åldersgrupp i Jämtland 2011				
Kön	Åldersgrupp	Grupp	Inrikes födda	Utrikes födda
Kvinnor	16–24 år	Företagare	0,5 %	
		Sysselsatta	43,1 %	21,6 %
	25–64 år	Företagare	5,8 %	6,2 %
		Sysselsatta	83,1 %	57,9 %
	65+ år	Företagare	4,9 %	2,0 %
		Sysselsatta	8,9 %	6,2 %
Män	16–24 år	Företagare	1,4 %	0,5 %
		Sysselsatta	45,3 %	23,3 %
	25–64 år	Företagare	13,9 %	10,1 %
		Sysselsatta	84,4 %	57,3 %
	65+ år	Företagare	12,6 %	8,9 %
		Sysselsatta	19,1 %	13,6 %

Tabell: SCB – företagare och sysselsatta i länet 2011.

14 Statistik från SCB, Företagare och sysselsatta i Jämtlands län 2012 (från Regionförbundet).

Innovation

En framgångsfaktor för landsbygdens utveckling är innovativa lösningar för serviceproblem, för utveckling av nya produkter och olika typer av samverkanslösningar. Genom nytänkande kan de gröna näringarna utveckla traditionella material och processer för att skapa nya produkter och effektivare produktion. Landsbygdens resurser nyttjas därmed till hela sin potential.

Främjande av kreativa miljöer där idéer får prövas är viktigt. Infrastruktur såsom snabbt bredband är en viktig del i skapandet av innovativa miljöer liksom tillgång till riskkapital.

En prioritering inom innovation, forskning och utveckling ger stor spridning inom ett flertal sektorer. Samtidigt som det är centralt att arbeta utifrån ett tillväxtbegrepp måste tillväxtens innehåll hela tiden värderas mot resurseffektivitet och hållbarhetsaspekter. Till exempel så är energieffektivisering kombinerat med utökad produktion av miljövänlig energi ett område som har en betydande utvecklingspotential i Jämtlands län om det kopplas till innovation och forskning

Offentlig upphandling

Syftet med lagen om offentlig upphandling är att säkerställa fri rörlighet för varor, tjänster, personer och kapital på EU:s inre marknad. Skälet till detta är att säkerställa att offentliga medel används på bästa möjliga sätt av upphandlande myndigheter och andra offentliga enheter i Europa. 2012¹⁵ var den totala försäljningen av livsmedel till offentlig marknad i Sverige 8,7 miljarder kronor. Drygt hälften 4,4 miljarder var importerade livsmedel varav 1 miljard kronor avsåg livsmedel som sannolikt hade kunnat produceras inom Sverige.

Upphandlingsreglerna har visat sig vara problematiska för mindre lokala leverantörer som har svårt att vinna upphandling av till exempel energi, skolmat eller byggnationer. Upphandlingarna kräver in stora mängder och flera varugrupper i samma upphandling vilket gör det svårt för mindre aktörer att konkurrera om anbuden. Ofta saknas väl utarbetade kvalitetskrav i upphandlingarna och pris blir den enda avgörande faktorn när anbuden värderas. Rådgivning och kompetensutveckling hos företagarna samt ökad kunskap hos upphandlingsansvarige om småföretagarnas förutsättningar skulle kunna innebära möjlighet för fler lokala producenter att vara med i offentliga upphandlingar och därmed öka sina marknadsandelar.

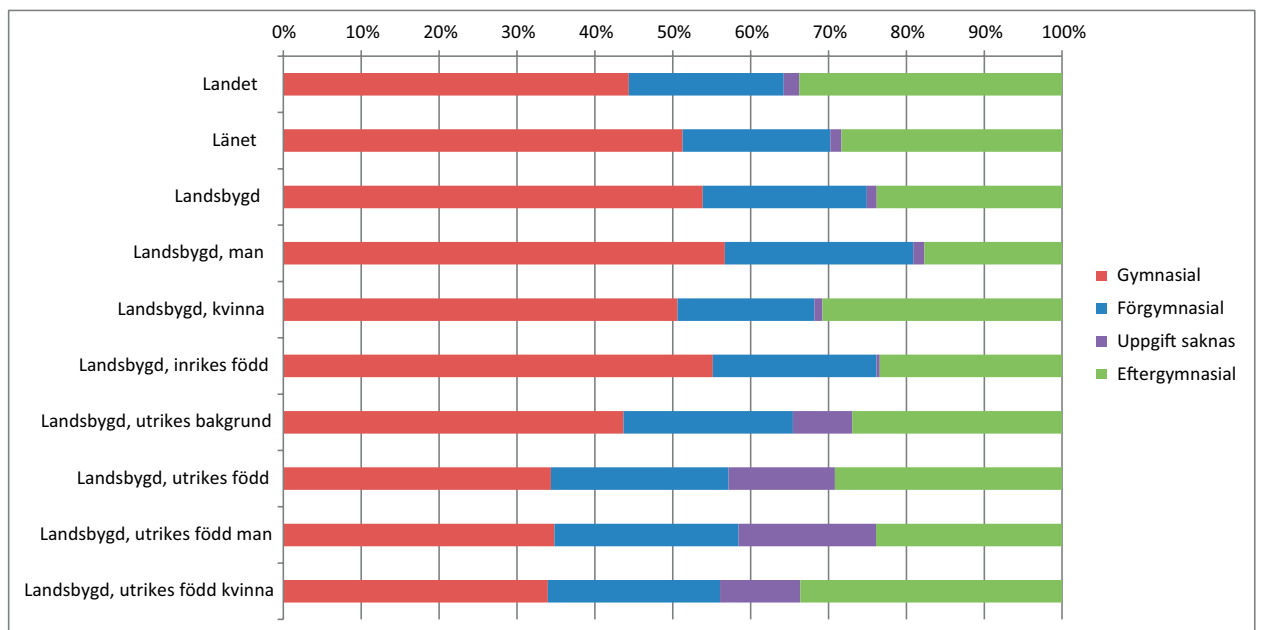
¹⁵ Konkurrensverkets rapport 2012:3, Siffror och fakta om offentlig upphandling.

Kompetensförsörjning

Utbildning

Länsinvånarna har generellt en lägre utbildningsnivå för eftergymnasiala studier än genomsnittet för riket (33,74 procent mot 28,33 procent). Skillnaden för länets landsbygd är ännu större där endast 23,82 procent har eftergymnasial utbildning. Det råder även stora skillnader i landsbygdens kvinnor och mäns utbildningsnivå där kvinnorna med eftergymnasial utbildning uppgår till 30,76 procent vilket är mer än för länets genomsnitt. Utrikes födda kvinnor på landsbygden har eftergymnasial utbildning i samma utsträckning som det totala riksgenomsnittet, det vill säga 33,63 procent.

Prognoser visar på stora pensionsavgångar de närmaste åren och det kommer att bli avgörande för tillväxten att länet klarar av att kompetensmässigt matcha arbetsmarknadens behov med de arbetssökande. Fler yrken än tidigare kräver högre utbildning. Om arbetsgivare får svårt att rekrytera kompetent personal kan det leda till att man avstår från rekryteringen eller sänker sina krav och det kan på sikt hämma utveckling av verksamheten och arbetsmarknaden som sådan. Länet står inför en utmaning att ta tillvara de resurser som finns i regionen i dag samt rusta de som saknar utbildning som är kompatibel med arbetsmarknadens behov.

Kunskapscentra

I länet finns flera kunskapscentra. Vi har Mittuniversitetet i Östersund, Grönt centrum i Ås där kunskap kring jordbruk och landsbygdsutveckling samlats däribland Nationellt resurscentrum för småskalig hantverksmässig livsmedelsförädling (Eldrimner). Travskolan Wången (nationellt utbildnings- och utvecklingscentrum för svensk travsport) finns i länet. Länet har väl utvecklade möjligheter för distansutbildningar via Lärcentra. Dessutom finns många gymnasieutbildningar och yrkesutbildningar, framför allt i Östersundsregionen, men även ute i kommunerna.

Lev och bo i Jämtlands län

Glest befolkat med spridd bebyggelsestruktur

Jämtlands län har främst två samverkande förutsättningar som skiljer länet från övriga landet.

Länet är ytmässigt mycket stort och omfattar 12 procent av Sveriges landyta och med endast 1,3 procent av landets befolkning eller 126 000 invånare. Länets befolkning är inte större än att halva befolkningen ryms på Friends Arena samtidigt. Det gör länet till en av de mest glest befolkade regionerna inom både Sverige och EU. Här bor 2,5 invånare per kvadratkilometer jämfört med rikets 23,4 invånare per kvadratkilometer och EU:s 117 invånare per kvadratkilometer

Den andra särskiljande faktorn är att Jämtlands län har en mer spridd bebyggelsestruktur än övriga landet med ett mycket stort antal småorter och byar över större delen av länets yta och ett fåtal tätorter med en befolkning mellan 1000 och 4000 invånare.

Länet har en stad, Östersund, som ligger centralt i länet, vid östra sidan av Storsjön och har ett invånarantal som är tio gånger större än de största övriga tätorterna i länet. Invånarantalet i Östersunds tätort är större än summan av invånarna i samtliga övriga tätorter i länet. Av länets befolkning bor 65 procent i byar och små samhällen (upp till 4 000 invånare).

I tätorten Östersund bor 35 procent av befolkningen. Befolkningen på landsbygden har en viss förtätning i nära avstånd från Östersund och runt Storsjön. Inom 0,5 mils avstånd från Östersund bor fem procent av befolkningen och inom två mils avstånd bor 18 procent.

Strukturen i vårt län både geografiskt och strukturellt ger stora utmaningar men samtidigt finns förutsättningar att utveckla länet utifrån landsbygdens förutsättningar då landsbygden fortfarande är normgivande för merparten av länets befolkning.

Administrativt uppdelad i åtta kommuner

Administrativt indelas länet i åtta kommuner. Mest centralt ligger Östersunds kommun, som är minst till ytan men rymmer knappt hälften av befolkningen i länet eller 59 500 invånare. I övriga sju kommuner bor mellan 5 500–14 600 invånare per kommun

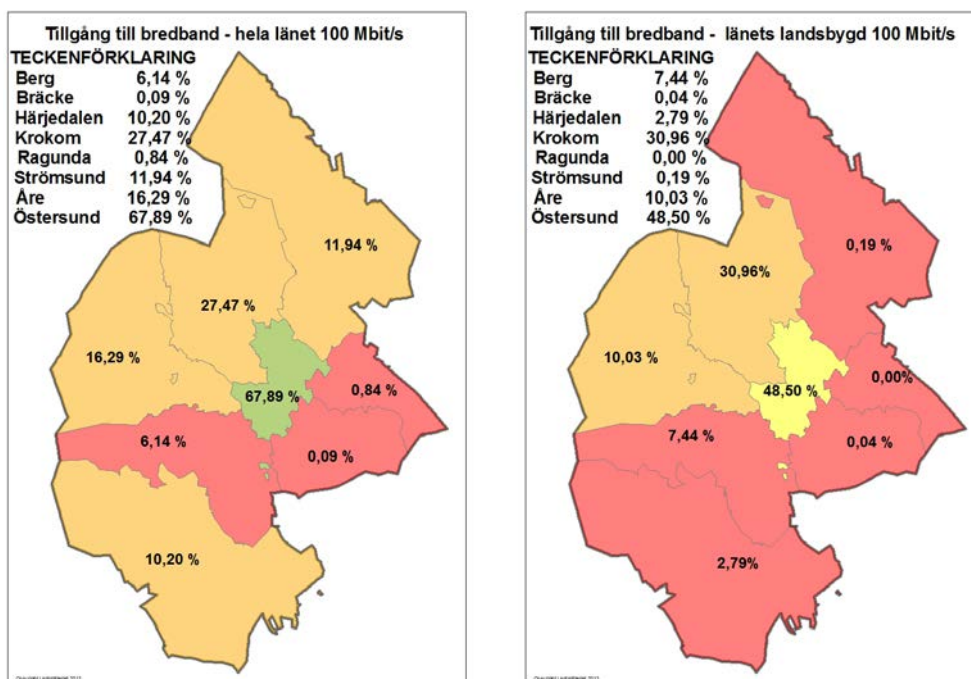
Under en längre tid har en omflyttning av befolkningen skett. Även om länet haft ett endast svagt minskande invånarantal under senaste årtiondena så har många kommuner minskat sin befolkning dramatiskt. Under de senaste tolv åren har Landsbygdsbefolkningen minskat med 3 procent till fördel för fram för allt det tätortsnära området runt Östersund och tätorten Östersund som ökat. Även Åre kommun har haft en ökning i såväl landsbygden som centralorten.

Tillgänglighet - infrastruktur

Länets geografiska läge och storlek gör att flera länsbor har närmare till tätorter och regioncentra i andra län än länets stad Östersund. I väster finns närheten till Trondheim, Norges fjärde största stad.

Bredband

Jämtlands län har den mest spridda befolkningsstrukturen i hela landet i ett till ytan stort län. Detta innebär långa avstånd för många människor och företag. Tillgång till fiberanslutning ger nya möjligheter och är särskilt viktigt för företag och boende i ett län som Jämtland. Tillgång till bredbandstjänster med hög hastighet och kvalitet är i dag en självklar förutsättning för företagande på landsbygden, likvärdig som tillgången till offentlig och kommersiell service.

Karta – tillgång till fiber: ● 0-10 % ● 10-40 % ● 40-55 % ● 55-90 % ● Mer än 90 %

Regeringen har som mål att senast år 2020 ska 90 procent av alla hushåll i Sverige kunna få tillgång till 100 Mbit/s. I Jämtland är också målet 90 procent och resterande cirka 10 procent ska ha tillgång till minst 10 Mbit/s år 2020. I oktober 2012 hade 39 procent av Jämtlands hushåll tillgång till bredband 50 Mbit/s, för hushållen på landsbygden var motsvarande siffra 18 procent.¹⁶

Variationerna i tillgång till bredband i länets landsbygd är mycket stora, från 48,5 procent till 0,0 procent. Med tillgång till fiber avses antal hushåll och arbetsställen som har möjlighet att koppla upp sig via fiber. Andelen faktiskt anslutna är helt annorlunda. I kartbilderna illustreras länets kommuner när (vänstra kartan) hela länets tillgång till fiber visas, den andra kartan visar vad som händer när man plockar bort huvudorten i kommunerna.

Behovet av fiber på landsbygden är stort och på många håll akut då många orter påverkas av den påbörjade nedmonteringen av äldre kopparkabel där användarna

¹⁶ Statistik från PTS kartläggning 2012

inte är många till antalet. Krokoms kommun skiljer ut sig i detta sammanhang då tillgången till fiber ökar när tätorten exkluderas. En förklaring torde vara Jämtkrafts stora fibersatsning via ERUF vilket möjliggjorde utbyggnad på landsbygden med stort engagemang från bybor.

Kollektivtrafik och transporter

Det är av stor vikt att hitta bra samverkanslösningar och att det finns en godtagbar infrastruktur på landsbygden, med vägar som är framkomliga både under vinter- och sommarsäsongen och samverkanslösningar för logistik. Den spridda befolkningsstrukturen kombinerat med långa avstånd gör länet mycket beroende av en väl fungerande transportinfrastruktur samtidigt som underlaget för kollektivtrafik är mycket svagt på de flesta håll i länet.

De flesta busslinjerna och taxiverksamhet på landsbygden är uppbyggda utifrån skolelevernas behov av resor till och från skolan. I takt med att elevantalet minskar på många håll i länet försvinner som regel linjetrafiken i området då övriga resenärer inte utgör ett tillräckligt underlag för att upprätthålla trafiken. I stora delar av länet kommer bilberoendet att vara minst lika stort även i framtiden.

Omfattande vägnät – samma längd som ekvatorn

Det statliga vägnätet i länet omfattar totalt 6 046 kilometer. Av det mer finmaskiga enskilda vägnätet i länet, som totalt är närmare sex gånger mer omfattande och i huvudsak består av skogsbilvägar, får endast cirka 325 mil statliga bidrag till vägunderhållet. Två nationella vägstråk korsar länet, dels E14 i öst-västlig riktning från Sundsvall till Trondheim och dels E45, den så kallade Inlandsvägen, som går genom länet i nord-sydlig riktning. Alla kommuner har en riksväg eller europaväg som leder till Östersund.

Standarden på både det statliga och det enskilda vägnätet i länet är i ett flertal områden svag, vilket medför att vägnätet i dessa områden regelbundet har starkt begränsad framkomlighet eller periodvisa avstängningar av vägarna under tjällossningsperioden. Dessa årstidbundna begränsningar i delar av vägnätet utgör ett betydande hinder för befolkning och företag, inte minst besöksnäringen, särskilt under våren.

Flygplats i varje landskap

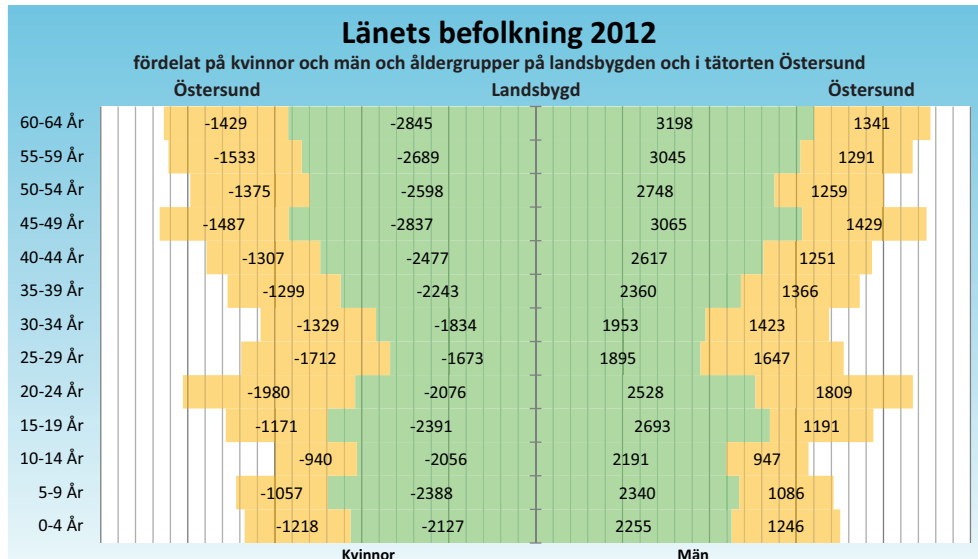
I Jämtlands län finns två flygplatser med reguljär flygtrafik, dels Åre-Östersund flygplats på Frösön, som ingår i det nationella flygplatsutbudet, och dels den regionala flygplatsen i Sveg med direktflyg till Stockholm. Närheten till den internationella flygplatsen Vaernes, Trondheim, är av stor betydelse för fjällvärldens besöksnäring.

Järnväg åt fler väderstreck

Tre järnvägsbanor passerar länet; Norra stambanan, Mittbanan och Inlandsbanan. Mittbanan mellan Sundsvall-Ånge-Östersund-Storlien-Trondheim trafikeras av Norrtåg. Från Östersund mot centrala knutpunkter i landet exempelvis Stockholm, Göteborg och Malmö svarar för närvarande SJ för trafiken. Inlandsbanan mellan Mora och Gällivare passerar länet via Sveg-Östersund-Hoting och är främst en bana för godstransporter och under sommarsäsongen även turister. Sträckan trafikeras av Inlandsbanan AB.

Befolkningen

Länets befolkning är fler till antalet på landsbygden än i tätorten Östersund, något som numer är mycket ovanligt i Sverige.

Diagrammet visar länets befolkning 2012 fördelat på kvinnor och män (vänster och höger om mittlinjen) och var i länet man bor; landsbygden grön färg och tätorten Östersund orange färg. Mellan varje lodrätt streck är 200 invånare. Alla åldersgrupper har fler innevånare på landsbygden än tätorten Östersund, utom ålderskiktet kvinnor 25-29 där tätorten har något fler kvinnor. Åldergruppen 65 år och mer utgör 27 931 personer varav 9 398 män och 9 842 kvinnor som bor på landsbygden medan 5 099 kvinnor och 3 092 män bor i tätorten Östersund.

Landsbygden har både större andel barn (upp till 19 år) och pensionärer (över 65 år) än Östersund.

Det är bara i Åre och Östersunds tätort som andelen kvinnor i åldern 20-44 år är över 30 procent. I Östersunds landsbygd och Krokom är det knappt 30 procent. Det är också i dessa tre kommuner som det finns ett födelseöverskott. (Antal födda är fler än antal döda). Övriga kommuner har en andel i åldergruppen som är omkring 22 procent av den kvinnliga befolkningen och har ett födelseunderskott (det dör fler än det föds). Värt att notera är att Åres näringsliv med stor andel säsongarbetande ungdomar i besöksnäringen inte syns i statiken då få skriver sig på arbetsorten.

Pendlingsmönster

Arbetspendlingen i länet är omfattande. Länet har en befolkningskoncentration i anslutning till centralorten Östersund som intar en dominerande ställning när det gäller utbudet av arbetstillfällen inom såväl privat som offentlig sektor. En omfattande arbetspendling sker därför till Östersundsområdet. Tillgänglig pendlingsstatik beskriver bara pendling över kommungränser. Då kommunerna i Jämtlands län är mycket stora till ytan fångas därför inte hela den verkliga pendlingen upp i statistiken. Det kan ändå konstateras att till Östersunds kommun arbetspendlar cirka 4 800 personer från övriga kommuner i länet. Inpendlingen

från Krokoms kommun svarar för cirka hälften av denna siffra, men även från övriga kommuner förekommer en betydande arbetspendling.

Generellt sett pendlar män oftare längre sträckor än kvinnor och högutbildade pendlar oftare längre än lågutbildade. Kvinnor utnyttjar kollektivtrafik för sin arbetspendling i högre utsträckning än män. Det finns inget som talar emot att dessa generella mönster också gäller i Jämtlands län.

Man kan också notera att en relativt omfattande pendling sker över länsgränsen. Störst var utpendlingen till Stockholms län med 1 067 personer 2011 (varav 401 kvinnor och 666 män) och till Västernorrlands län med 868 personer (varav 222 kvinnor och 646 män).

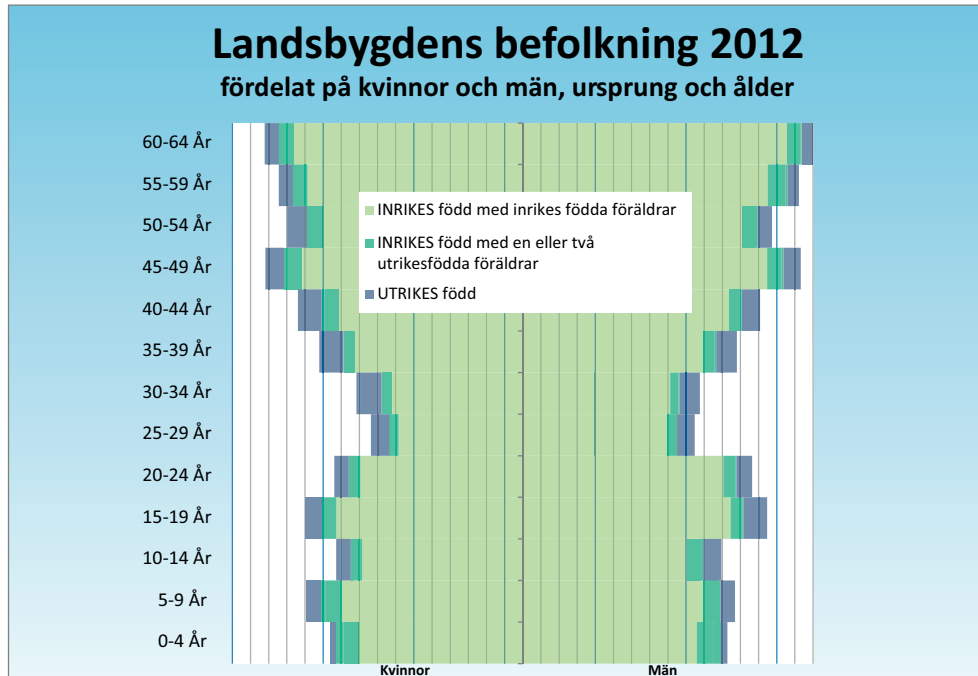
År 2011	Arbetsställe kommun							
Bostadskommun	Berg	Bräcke	Härjedalen	Krokom	Ragunda	Strömsund	Åre	Östersund
Berg	2 561	7	73	27	2	4	26	693
Bräcke	18	2 018	9	19	144	7	3	531
Härjedalen	44	3	4 487	9	0	0	0	129
Krokom	14	7	9	3 834	9	77	157	2 380
Ragunda	5	30	1	10	1 937	13	6	228
Strömsund	89	5	5	28	6	4 768	6	342
Åre	27	2	7	143	3	5	4 211	496
Östersund	271	186	62	836	113	158	235	26 018

Källa: Bostadsmarknadsenkäten 2013

Var är vi jämtar och härjedalingar födda?

Invandring till länet har skett under en lång rad av år. En utmaning för landsbygden är att se möjligheten att förändra demografin genom ökad invandring och åtgärder så att dessa människor etablerar sig på landsbygden.

Diagrammet visar landsbygdens befolkning 2012 fördelat på kvinnor och män (vänster och höger om mittlinjen) och var man är född; i landet av föräldrar från Sverige, i landet av en eller två föräldrar född i annat land än Sverige eller född utomlands. Mellan varje lodrätt streck är det 200 invånare.

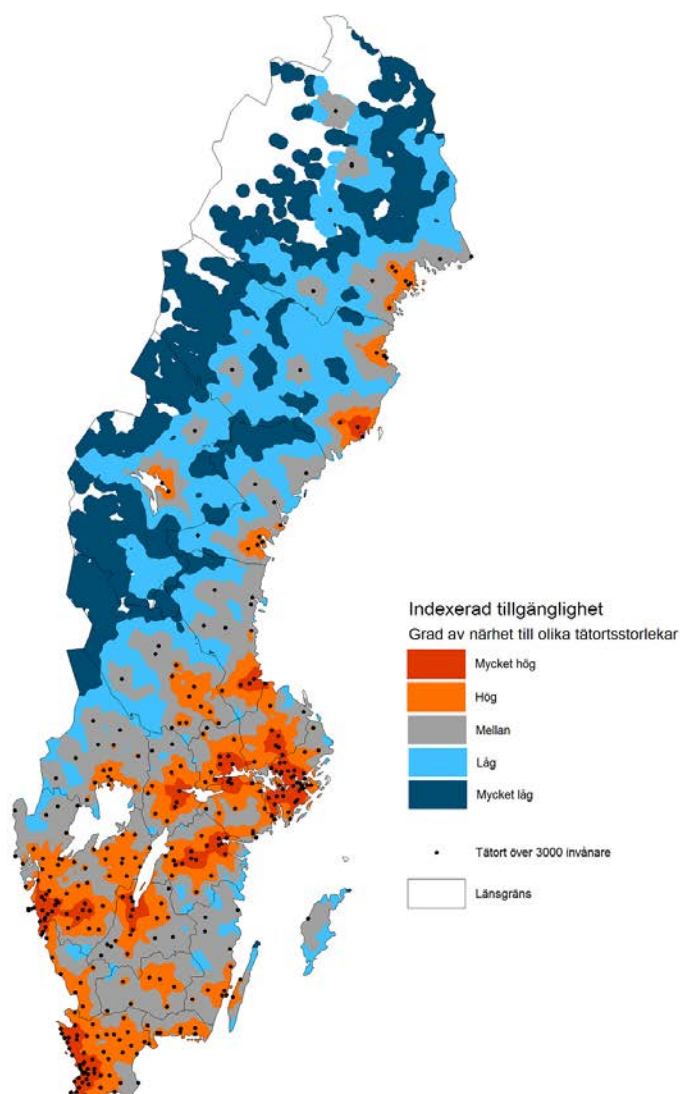
Åldergruppen 65 år och äldre visas inte i bilden. Dessa utgör 19 240 invånare varav 6 procent eller 1 132 har utländsk bakgrund. Totalt har 12,4 procent av landsbygdens befolkning utländsk bakgrund. Utrikes födda är 6,8 procent av landsbygds-befolkningen i Jämtlands län. Den högsta andelen invånare med utländsk bakgrund hittar vi i åldersskiktet 30–34 år, där var femte invånare är född eller har föräldrar som är födda utomlands. Invånare med utländsk bakgrund är till antalet jämt fördelade över åldergrupperna.

Tillgänglighet – service och arbetsmarknad

Som en av Europas mest perifera regioner och med en i europeiska sammanhang extremt låg befolkningstäthet har länet en föga smickrande särställning avseende tillgänglighet. Befolkningstäthet är traditionellt en avgörande faktor för nivån på en regions tillgänglighet, men även Ortsstrukturen har stor inverkan på möjligheterna att bygga effektiva system som främjar tillgänglighet och rörlighet.

Tätortsstrukturens betydelse återkommer i olika tillgänglighetsberäkningar. Exempelvis har Myndigheten för Tillväxtanalys tagit fram en indexerad tillgänglighetsmodell som beskriver avstånd och tid med bil på farbara vägar till olika stora tätorter (200, 1 000, 3 000, 30 000 och 60 000 invånare) i Sverige. Maxavståndet har satts till 45 minuter vilket motsvarar en tänkt dagspendlingstid.

Syftet med tillgänglighetsmodellen är att identifiera områden med liknande förutsättningar vad gäller tillgänglighet och att nå ett möjligt serviceutbud och en möjlig arbetsmarknad. I kartan nedan visas resultatet av Tillväxtanalys indexerade tillgänglighetsberäkning utifrån grad av tillgänglighet till länets tätorter med fler invånare än 3000, vilket inkluderar endast Strömsund och Östersund.

Service

Tillgång till service är en nödvändig förutsättning för en ort att kunna attrahera nyinflyttning eller behålla befolkning. Tillväxtanalys har konstaterat att faktorer som är avgörande för en orsts utveckling är; bra infrastruktur, god offentlig service, närhet till arbetsmarknader, attraktivt boende och goda sociala strukturer.¹⁷ Både boende och företag behöver en god service för att vardagen ska fungera. I vissa områden i länet bidrar besöksnäringen starkt till underlaget för god service.

Dagligvaruhandel

I dag finns cirka 65 mindre butiker på landsbygden i Jämtlands län som har så kallat lanthandels- eller kompletteringsassortiment. Huvuddelen av dessa fungerar även som ombud för flera statliga servicegivare, exempelvis för post och paket, eller som apoteks-, systembolags- spelombud. Många av butikerna erbjuder också tankservice. Minskad befolkning på landsbygden och förändrade köpbeteenden leder till sämre förutsättningar för den kommersiella servicen. 2011 fanns drygt 120 personer i länet som hade 30 minuter eller längre till en dagligvarubutik.¹⁸

Skola

Närhet till skola är också en viktig faktor för val av bostadsort. 2002 fanns 120 grundskolor i länet varav 45 småskolor och 2011 hade de minskat till 93 varav 30 småskolor (50 elever eller färre). I takt med skolnedläggningar ökar antalet elever som får långt till skolan. 2002 hade 29 elever tre mil eller längre till sin skola, 2010 var det 69 elever.¹⁹

Kooperativa lösningar

På många orter har det också utvecklats lokala alternativ för tillgång till service, där man har gått samman i ekonomiska föreningar för att driva den kommersiella servicen. Detsamma gäller även för den offentliga servicen där det finns lokala kooperativa lösningar för förskoleverksamhet, skolor och äldreboenden.

17 Tillväxtanalys rapport 2011:11, Orter med befolkningsökning.

18 Tillväxtanalys rapport 2011:10, Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2011.

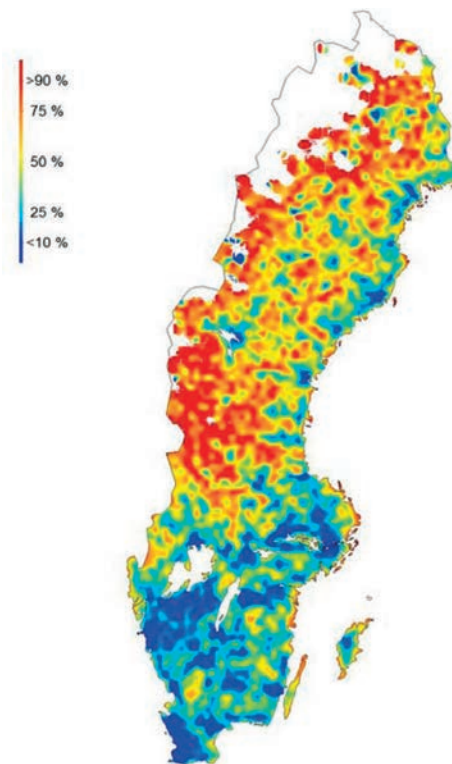
19 Tillväxtanalys rapport 2011:10, Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2011.

Delårsboende

Beskrivningen av länet som glest befolkat är vedertagen och väl beskriven i olika rapporter och även i denna skrivelse. Länet har dock ett stort antal delårsbostäder/fritidshus och en kartläggning så kallad "Second home index"²⁰ visar på en helt annan bild av länet och Sverige när hänsyn tas till antalet fritidshus.

Det som visas som gult, orange och rött i kartan illustrerar orter som har fler än 50 procent fritidshus i förhållande till de bofasta. Denna grupp av boende får allt större betydelse för upprätthållande av lokal service av olika slag och har blivit en kraft att räkna med för flera av länets kommuner.

Ny teknik kombinerad med ett växande tjänstesamhälle underlättar för platsoberoende produktion och därmed en uppmjukning av gränserna mellan fritid och arbete. Trenden att allt fler har ett "second home" blir allt vanligare och för länets landsbygd blir utmaningen att ta tillvara potentialen i denna utveckling.

Karta: "Second-home index",
Tillväxtanalys/SCB

Fritid

Jakt

Förutsättningarna för älgjakt och småviltsjakt är mycket goda, antalet sålda jaktkort för säsongen 2012/2013 var 12 483 vilket är något färre än föregående säsong (12 531). Älgjakten är en central företeelse för många av länets invånare. Även jakt på björn och ripa är av betydelse. I länet finns också många av de andra större rovdjuren som lo, varg, järv, fjällräv. Strömsunds kommun betraktas som världens mest björntäta kommun och möjligheterna till kommersialiserad jakt på björn och annat vilt ökar i flera delar av länet.

Fiske

Naturproduktionen av fisk i länet har översiktligt beräknats till 3 000 ton per år. Vatten är därmed en av länets stora naturresurser.

Värdet av fiskproduktionen förstärks av att den till stor del består av attraktiva laxfiskarter som öring, röding, harr och sik. Mer än 200 lokala fiskevårdsorganisationer är engagerade i fiskevårdsarbete och försäljning av fiskekort till allmänheten. Huvuddelen av fiskevårdsinsatserna sker på ideell bas med visst offentlig stöd för omkostnader.

²⁰ Tillväxtanalys rapport 2011:11, Orter med befolkningsökning.

Idrott/ Kulturutbud/ Lokalt engagemang

För att få en attraktiv livsmiljö på landsbygden är det viktigt med möjligheter till socialt liv och utbud som utvecklar fritidsintressen. Invånarna i länet är föreningsaktiva. Ett stort och brett utbud av föreningar av olika slag finns i alla kommuner.

Det är föreningar av infrastrukturell karaktär som vägar mark och byggnader och andra föreningar som är inriktade mer på lokal verksamhet som bygdegårdar, byagrupper, idrottsföreningar, sportklubbar, ridklubbar, friluftsföreningar, politiska föreningar, religiösa föreningar, jakt- och skytteföreningar med mera.

Olika typer av idrottsföreningar och sportklubbar utgör den största enskilda gruppen av föreningar. De föreningar som bedriver verksamhet driver ofta även anläggningen där verksamheten bedrivs. Särskilt vanligt är detta inom idrottsverksamheten. Vi uppskattar att antalet föreningar i länet är minst 4 000 stycken. Dessa föreningar utgör i mångt och mycket en stomme för länets utveckling då många ansvarar för såväl samlingsplatser i bygderna liksom stor del av infrastrukturen.

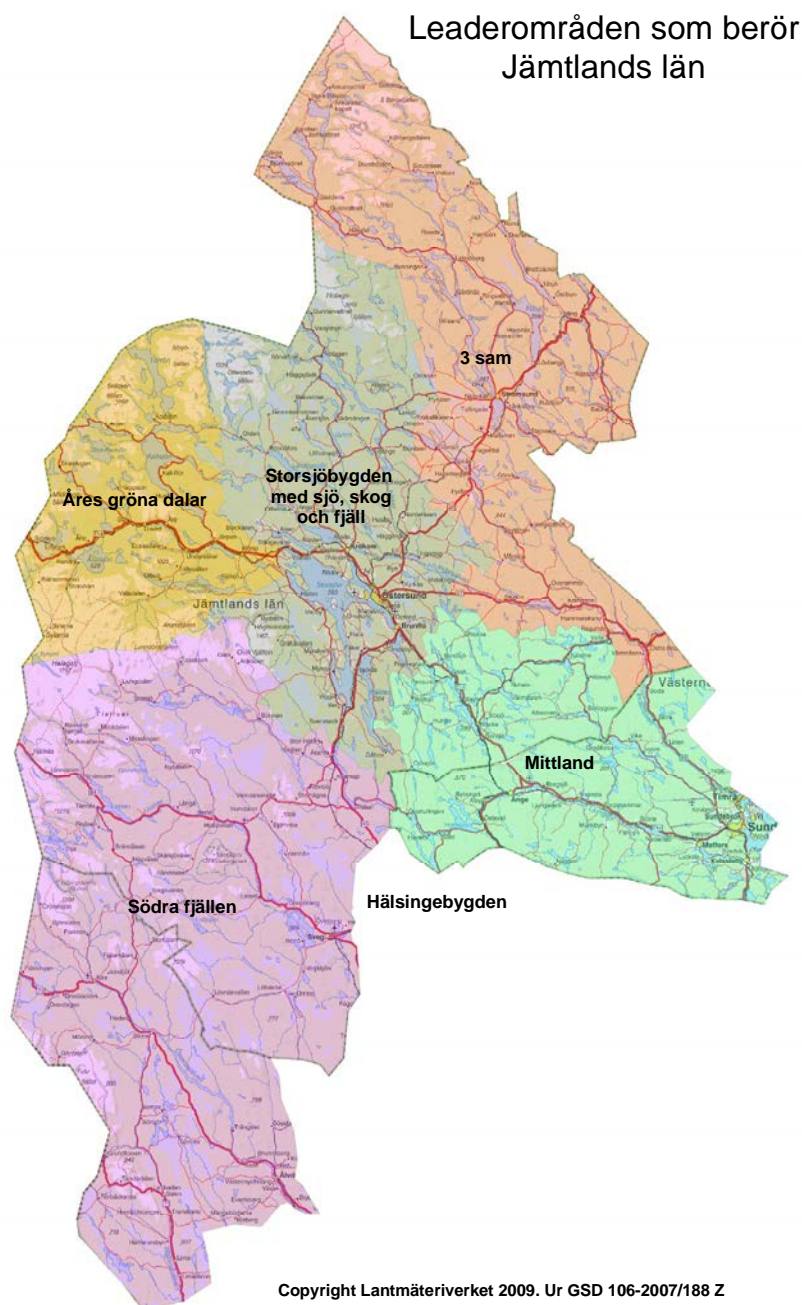
Idrottsföreningar och andra lokala ideella sammanslutningar på landsbygden har även stor betydelse för integrationen av nyanlända. En ökad samverkan mellan det offentliga och ideella föreningslivet bör förbättra mottagandet och integrationen på landsbygden och det ställer stora krav på kompetens och förståelse från de ledare som engagerar sig i föreningar på sin fritid.

Leader/CLLD

I Jämtlands län finns sex leaderområden i olika storlekar och två av dessa är länsöverskridande. Hela länet förutom centrala delarna av Östersund är inkluderat i något av de sex områdena. God kompetens finns i de nätverk som bildats inom områdena och även mellan länets LAG.

Hittills har totalt 263 leaderprojekt beviljats stöd under programperioden 2007–2013. Dessa projekt har skapat nytta i länet under programperioden och bidragit till landsbygdsutveckling. Det är viktigt att ta till vara erfarenhet, kompetens och nätverk som byggts upp under flertalet år för att inte landsbygdens aktörer skall tappa förtroendet för systemet.

Sammanfattande SWOT

Analysen har sammanfattats i en så kallad SWOT – en sammanställning av styrkor, svagheter, möjligheter och hot. Förkortningen SWOT kommer från de engelska orden Strengths, Weaknesses, Opportunities och Threats.

Styrkor

Naturgivna förutsättningar

- » Gott om odlingsbara arealer
- » Goda förutsättningar för förnybar energi
- » Dokumenterade naturvärden
- » Fjäll, fjällskogar, fjällsjöar
- » Stor tillgång på skogsråvara
- » Rika naturresurser
- » Goda förutsättningar för betesbaserad och ekologisk produktion
- » Gott om vatten
- » Lågt skadegörartryck
- » Många och höga natur- och kulturvärden i såväl odlings- som skogslandskap
- » Goda förutsättningar för energiproduktion

Befolkning/Struktur

- » Befolkning i hela länet
- » Vår enda stad mitt i länet
- » Majoriteten av länets befolkning bor på landsbygden och i små tätorter
- » Väl utvecklat föreningsliv och idrottsrörelse med många varierande evenemang

Infrastruktur

- » Hög andel av landsbygdsbefolkningen har tillgång till Internet via ADSL som gett god mognad och behov av för snabbare anslutning via fiber
- » Vägnät som täcker stor del av länets landsbygd och skogar

Företagande

- » God företaganda
- » Modeller för samverkan inom länets destinationsbolag
- » Väl utvecklad turism utifrån naturbaserade upplevelser
- » Väl utvecklad och varierad livsmedelsförädling, både stor- och småskalig
- » Starka varumärken inom mat och turism
- » Aktivt jordbruk i stora delar av länet
- » Lång tradition att verka inom Kooperation och föreningsliv
- » Stora investeringar de senaste åren i länets jordbruk

Svagheter

Naturgivna förutsättningar

- » Produktionspotential inom jord- och skogsbruket utnyttjas inte fullt ut
- » Geografin begränsar jordbruksföretagens storleksmässiga utveckling
- » Kort odlingssäsong

Ägostruktur

- » Stort externt ägande av produktion från länets naturresurser
- » Stor del av den brukade jordbruksmarken är arrenderad i många fall utan långsiktiga överenskommelser

Infrastruktur

- » Delvis dåligt underhåll och svag bärighet i det allmänna och enskilda vägnätet
- » Brist på snabb internetuppkoppling på landsbygden
- » Bristande mobiltäckning
- » Få invånare på stor yta

Kompetens

- » Lite FoU och svag innovationskraft inom de gröna näringarna
- » Brist på utbildad arbetskraft

Förädling

- » Låg lokal förädlingsgrad framförallt från skogsråvara
- » Få storskaliga livsmedelsproducenter
- » Låg lokal förädling volymmässigt

Företagandets villkor

- » Brist på lokalt riskkapital
- » Glesa strukturer ger långa avstånd inom länet och till större marknader
- » Många ensamarbetande företagare
- » Få tillväxtföretag
- » Lönsamhet i stor och mellanstor industri

Livsvillkor

- » Svårt för unga att komma in på arbetsmarknaden
- » Stor utflyttning av ungdomar från landsbygden
- » Svårigheter att upprätthålla både offentlig och kommersiell service på landsbygden
- » Låg andel utrikesfödda
- » Flera ekonomiskt svaga kommuner
- » Befolkningsstruktur i obalans

Möjligheter

Jord och Skog

- » Högre förädlingsgrad av fiske-, jordbruks- och skogsprodukter i länet med hög lönsamhet
- » Öppet, levande och producerande odlingslandskap
- » Vallodling, djurproduktion och hållbara produktionsinriktningar
- » Tillgång till mark och vatten
- » Bevara och utveckla natur-, kultur- och sociala värden i landskapet
- » Nyttjande av ny teknik och kunskap
- » Öka tillväxten i skogen
- » Obrukad mark – oanvända resurser
- » Nischproduktion
- » Utöka produktionen av förnybar energi
- » Nya användningsområden för befintlig råvara
- » Ökad medvetenhet hos konsumenter
- » Jämnare könsfördelning och åldersfördelning
- » Integration av nya svenskar i landsbygden
- » Utveckling av konkurrenskraftiga primärproducenter inom vatten-, jord- och skogsbruk

Landsbygdsföretagare

- » Utveckla diversifiering och nya affärsmöjligheter
- » Utveckling av turism-, entreprenad-, tjänste- och andra företag
- » Utveckla tillgång till lokalt kapital genom nya finansieringslösningar
- » Utveckla marknaden mellan lokala producenter och konsumenter
- » Vidareutveckla samverkan inom gröna näringarna och vattenbruk
- » Fiskförädling
- » Bli bättre på att lotsa nya företagare
- » Generationsväxling
- » Samverkan mellan olika aktörer för logistik på landsbygden
- » Öka kompetensen för offentlig upphandling
- » Friluftstrenden
- » Fjälljakt

Livsvillkor

- » Vidareutveckla attraktiva miljöer att bo, leva, vila, arbeta i och besöka
- » Förbättra livsvillkoren för barnfamiljer
- » Behålla kontakten med utflyttade ungdomar/barn även gymnasieungdomar studerande i andra kommuner
- » Stärk idrottens och kulturens möjligheter för landsbygdens boende
- » Stärka idrottens roll i lokala evenemang
- » Utbyggd fiberinfrastruktur

Internationella utblickar

- » Ökad export
- » Erfarenhetsutbyte med övriga Europa
- » Gränshandel
- » Samarbete/samverkan med angränsande län och Norge

Kompetens

- » Kompetenshöjning genom utbildning, forskning och rådgivning
- » Naturbruksgymnasier och universitet
- » Utveckla samarbete mellan och inom forskning, utbildning och näringsliv

Hot

- » Utbildning – forskning
- » Minskad forskning inom de gröna näringarna
- » Få sökande till naturbruksgymnasierna

Regelverk

- » Konflikter med målområden mellan olika typer av markanvändning
- » Olika spelregler vad gäller djurhållning inom EU
- » Minerallagstiftningen
- » Tolkning av upphandlingsregler
- » Oförutsägbarhet inom jordbrukspolitiken, kort planeringshorisont
- » Betungande administration och regelverk för företagare

Infrastruktur

- » Minskad underhåll av transportinfrastruktur
- » Nedmontering av kopparnätet utan fullgoda alternativ
- » Brist på kapital för fortsatt fiberutbyggnad

Livsvillkor

- » Förändrat synsätt kring ideellt engagemang och moderna synen på tid
- » Ytterligare utglesning av basservice på landsbygden
- » Befolkningens ålderfördelning
- » Omflyttning av befolkning från landsbygd till stad

Företagens villkor

- » Brist på tillgång på kapital
- » Många små entreprenörer med dålig lönsamhet
- » Lönsamheten i mjölk- och köttproduktionen
- » Svårt starta företag inom primärproduktion som kräver stora investeringar
- » För liten lokal marknad
- » Ohälsa jordbrukare (stress, inte kunna påverka situationen)
- » Ändrat behov av skogsråvara
- » Svårigheter att rekrytera kompetent arbetskraft och entreprenörer i jord- och skogsbruk
- » Kritisk gräns av antalet mjölk- och eller köttproducenter nås
- » Minskad mjölkinvägning påverkar infrastruktur för såväl producenter som landsbygdsboende
- » Bristande konkurrenskraft inom mjölk- och köttproduktion
- » Arrenden försvårar långsiktigt markunderhåll

Miljö

- » Brist på betande djur
- » Klimatförändringar
- » Försämrade vattenkvalitet
- » För få jordbrukare

Bygdegård

Felles Høst
Høsttjeneri
Forsakelse
Musikkole
Ettstuehus

Forsamlingshus
Gymnas
Matservice
Post
Bibliotek

Länstyrelsen Jämtlands län

Postadress: 831 86 Östersund
Besöksadress: Residensgränd 7
Telefon: 010-225 30 00
jamtland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/jamtland